

Nesih hattıyla yazılmış İhlâs sûresi

bildiği gibi selbî sıfatlarla tanımlamada aşırılığa kaçıp O'nu sadece tenzih yoluyla tanıtmayın da insanları büsbütün red ve inkâr götürme tehlikesi taşıdığı görülmüştür. Böylece sûre, bir yandan İslâm'daki tanrı tasavvurunu açık bir biçimde ifade ederken öte yandan dolaylı olarak diğer dinlerdeki tanrı tasavvurlarının yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in bir din kitabı olduğu ve onun âyetlerinin Allah'ı doğru tanıtmayı ve O'na karşı kulluk görevlerini bildir-meyi hedeflediği dikkate alınınca İhlâs sûresinin bütün sûrelerle ilişkisinin bulunduğu görülür. Meselâ Fâtiha sûresindeki, "Biz ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz" meâlindeki âyetle Allah'ın samed ismi arasında böyle bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. İhlâs'tan sonra gelen Felak ve Nâs sûrelerinde ise insanlar, "samediyet" diye ifade edilen Allah'ın büyük lutfukârlığından ve koruyuculuğundan istifade etmeye çağrılmaktadır.

Sûrenin faziletiyle ilgili olarak Zemahşerî'nin naklettiği, İhlâs sûresinin Kur'an'ın bütününe eşdeğer olduğu yolunda-ki rivayet (el-Keşşâf, IV, 299) zayıf görülmüşse de Kur'an'ın üçte birine denk olduğuna dair rivayet sahih hadis kitapları ile önemli tefsir kaynaklarında yer almıştır. Bu hadisi yorumlayan âlimlerden bir kısmı İhlâs sûresinin sevabı itibarıyla, bir kısmı da konusu ve mânası yönünden Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu söylemiştir. İkinci görüşe göre sûre, Kur'an'ın üç ana konusundan ilki olan tevhid-le alâkalı olup bu sûrenin anlamını iyice kavrayan ve itikadını onunla oluşturan bir insan Kur'an'ın tevhid ve akaid bölümünü de kavrayıp benimsemiş olur. İmam Gazzâlî Cevâhirü'l-Kur'an'da (s. 47-48), Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin ana hatlarıyla Allah hakkında bilgi, âhiret bilgisi ve doğ-

ru yol bilgisi olmak üzere üçe ayrıldığını, İhlâs sûresinin bunlardan mârifetullah ve tevhid konusunu ihtiva ettiği, Kur'an'daki diğer hükümler bu sûredeki tevhid temeline dayandığı için Kur'an'ın üçte biri değerinde görüldüğünü ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in namazlarda İhlâs sûresini birkaç defa okuyanları müjdelediği yolunda rivayetler bulunmaktadır (meselâ bk. İbnü'd-Düveys, s. 117-120). Resûl-i Ekrem, Felak ve Nâs sûreleriyle birlikte İhlâs sûresinin de istiâze maksadıyla okunabileceğini ve kendisinin yatarken bu sûreleri okuduğunu bildirmiştir (Müsned, III, 417; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 14; Nesâî, "İsti'âze", 1).

İhlâs sûresi tefsir kitaplarında muhtelif yönleriyle ele alınıp geniş olarak tefsir edilmiştir. Ayrıca felsefeden tasavvufa kadar çeşitli ilim dallarında meşhur âlimler tarafından sûre üzerinde pek çok müstakil çalışma yapılmıştır. Hallâc-ı Mansûr'un Tefsîru sûreti Kul hüvellâhü ehad'i (İbnü'n-Nedîm, s. 243), İbn Sînâ'nın Tefsîru sûreti'l-İhlâs'ı (Delhi 1311; Tahrân 1313; Kahire 1335) ve Tefsîru sûreti'l-İhlâs ve'l-Mu'avvizeteyn'i (Kahire 1325; Tahrân 1332), Fahrreddin er-Râzî'nin Tefsîru sûreti'l-İhlâs ve'l-Mu'avvizeteyn'i (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 86; Kütübhanê-i Millî-i Tebrîz, nr. 3575/9), Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Kitâbü'l-Ehadiyye olarak da anılan Kitâbü'l-Elif'i (Kahire 1325; Haydarâbâd-Dekken 1361; Beyrut 1997 [Resâ'ilü İbn 'Arabî içinde]), Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Farsça İhlâs sûresi tefsiri (Muhammed Hasan Bükâî, V, 2040-2041), Ebüssuûd Efendi'nin Tefsîru sûreti'l-İhlâs'ı (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2830), Şah Abdülganî'nin Fezâ'ilü bismillâh ma'a Tefsîri Kul hüvellâh'ı (Urduca, Leknev 1864), Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Mesîrû'l-halâs fî tefsîri sûreti'l-İhlâs'ı (İstanbul 1309), Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin İhlâs ve Alak Tefsiri (İstanbul 1334), Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin el-Mevridü'l-hâş bi'l-havâş fî tefsîri sûreti'l-İhlâs'ı (İhlâs Sûresi Tefsiri, nşr. Yakup Çiçek, İstanbul 1996), Muallim Nâcî'nin Hülâsatü'l-İhlâs'ı (İstanbul 1304/1887) bu eserlerin önemlilerindendir (diğer çalışmalar için bk. Muhammed Hasan Bükâî, V, 2040-2064).

Ayrıca İhlâs sûresiyle ilgili tez çalışmaları yapılmış ve makaleler de yazılmıştır. Ahsen Esatoğlu'nun İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük adlı yüksek lisans teziyle (1987, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) M. Şerefettin'in (Yaltkaya) "Tefsîr-i

Sûre-i İhlâs li-İbn Sînâ" (Sirât-ı Müstakîm, V/106 [1326 r./1328], s. 21-25), S. M. Zwemer'in "Sûrat al-Ikhlâs" (MW, XXVI [1936], s. 325-328), Edwin E. Calverley'in "The Grammar of Sûratu'l-Ikhlâs" (St.I, VIII [Paris 1957], s. 5-14), Cl. Schedl'in "Probleme der Koranexegese: Nochmals samad in Sûre 112,2" (Isl., LVIII/1 [1981], s. 1-14), Uri Rubin'in "Al-Samad and the High God. An Interpretation of Sûra CXII" (a.g.e., LXI/2 [1984], s. 197-217), Arne A. Ambros'un "Die Analyse von Sûre 112: Kritiken, Synthesen, neue Ansätze" (a.g.e., LXIII/2 [1986], s. 219-247) ve Mehmet Paçacı'nın "De ki: Allah Bir'dir-İhlas Sûresi'nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri" (İslâmiyât, I/3 [1998], s. 49-71) adlı makaleleri zikre değer çalışmalardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 29; III, 417; V, 133-134; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 21, 22, 24; Buhârî, "Eymân", 3; "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 13, 14; "Tevhîd", 1; Müslim, "Müsâfirîn", 259, 261; Ebû Dâvûd, "Vitir", 18; İbn Mâce, "Edeb", 52; Tirmizî, "Tefsîr", 112/1, 2; "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 11; Nesâî, "İftitâhu's-salât", 69; "İsti'âze", 1; Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "şmd" md.; İbn Hişâm, es-Sire, I, 571-572; İbnü'd-Düveys, Fezâ'ilü'l-Kur'an (nşr. Gazve Bedîr), Dimaşk 1408/1988, s. 108-120, 123-124; Taberî, Câmi'u'l-beyân (Bulak), XXX, 221-222; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, s. 243; Gazzâlî, Cevâhirü'l-Kur'an ve dürrerüh (nşr. Lecne), Beyrut 1411/1990, s. 47-48; Zemahşerî, el-Keşşâf (Beyrut), IV, 299; Fahrreddin er-Râzî, Mevâzîhu'l-gayb, XXXII, 174-185; İbn Kesir, Tefsîrü'l-Kur'an, VIII, 538-545; Süyûtî, Esbâbü'n-nuzûl, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü ih-yâ't-türâsî'l-Arabî), s. 223-224; a.mlf., el-İtkân (Bugâ), I, 42, 113-114; Yûsuf b. Abdullah el-Er-meyûnî, el-Kavlü'l-mu'temed fî tefsîri kul hüvellâhü ehad (M. Hayr Ramazan Yûsuf), Beyrut 1418/1997, s. 15-21; Muhammed Hasan Bükâî, Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'an-ı Kerîm, Tahrân 1376, V, 2040-2064.

EMİN IŞIK

İHLÂSİ, Şeyh Mehmed

(ö. 1065/1655'ten sonra)

Kâtib Çelebi'nin Latince'den tercüme eserlerindeki yardımcısı, mühtedi Fransız rahibi.

Asıl adı bilinmemektedir. Hakkında ilk ve en geniş bilgileri veren İbrâhim Muteferrika'ya göre Fransa'da meşhur ve zengin bir kimsenin oğlu olup küçük yaşta rahiplik mesleğine girmiş, çeşitli ilimlerin öğreniminde zekâsı ve gayretiyle akranları arasından sıvrilerek çevresinin sevkıyla İslâm dininin zayıf noktalarını aramaya yönelmiştir. Bu düşünceyle, IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında İstanbul'a gelerek değişik ilimler yanında Türk-

çe ve Arapça öğrenen İhlâsî'nin tefsir kitaplarını incelerken, "Ey yer, suyunu yut, ey gök sen de tut! denildi ..." (Hûd 11/44) meâlindeki âyetin lafız ve mânâsındaki feshatin etkisiyle müslüman olduğu rivayet edilir. Onun İstanbul'a geliş tarihiyle ilgili olarak İbrâhim Mütferrika'nın verdiği bilgiyi daha geriye götürmek mümkündür. 21 Ekim 1604'te rahip iken müslüman olup Mehmed adını alan bir kişinin (BA, A.RSK, nr. 1477, s. 33), 1615'te Sâfi Mustafa Efendi'nin sözünü ettiği ihtidâ etmiş bir rahibin (*Zübdetü't-tevârih*, II, vr. 148^{a-b}) ve nihayet *İcmâl-i Ahvâl-i Avrupa* adlı eserin yazılmasına vesile olan bir başka mühtedî rahibin birbirleriyle veya Mehmed İhlâsî ile olan ilgisi tam olarak tesbit edilememektedir.

Mehmed İhlâsî Efendi, bu yıllarda karşılaştığı Kâtib Çelebi ile birlikte yaptıkları çevirilerle tanınmaktadır. *Cihannümâ'sını* tamamlamak amacıyla Batı menşeli eser tedarikinde bulunan Kâtib Çelebi, elde ettiği *Atlas Minor Gerardi Mercatoris A. S. Hondio plurimis aenis illustratus* (Arnheim 1621) adlı kitabı, İhlâsî'nin takrirıyla 1654 Mart sonlarında tercümeyle başlayıp şekil ve resimleri sonra tamamlanmak üzere 20 Temmuz 1655'te bitirdi. *Levâmiu'n-nûr fî zulûmâtı Atlas Minor* adı verilen bu çeviriden başka yine aynı yılda *Târîh-i Frengî Tercümesi*, *Târîh-i Kostantîniyye ve Kayâsire* (*Rev-nâku's-saltanat*), *İrşâdü'l-hayârâ ilâ tâ-rîhi'l-Yûnan ve'r-Rûm ve'n-nasârâ* adlı eserlerle (bu eserler için bk. Gökyay, s. 54-57) bazı makale tercümeleri yine İhlâsî'nin yardımıyla meydana geldi. Özellikle son eserin konuları arasındaki kilise işlerine dair bilgilerle *Levâmiu'n-nûr* ve *Cihannümâ'nın* müellif hattı nüshalarında pek sık görülen Latince terim ve deyimlerin açıklamasına ait çıkımlar Mehmed İhlâsî'den nakildir.

Kâtib Çelebi'ye o dönem Avrupa'sındaki gelişmeleri yakalama fırsatı veren bu tercümelerde takip edilen usul şifâhî çevirinin Türkçe'ye uyarlanması şeklindedir. Çevirideki esas gaye Kâtib Çelebi'nin diğer eserlerine kaynak hazırlığı olduğundan daha ziyade bu isteği karşılayacak ifadelerin kaydı ile yetinilmiştir. Diğer taraftan *Atlas Minor*'da bahsi geçmeyen, fakat Avrupa'da yaygın olarak bilinen ve papalıkça indekse (kara liste) alınmış olan Copernicus sisteminden Kâtib Çelebi'yi haberdar etmeyişi, onun eski bir Katolik rahibi ve yeni bir müslüman olarak bu sistem konusundaki taassubuna yorulmuştur (Adivar, s. 144).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.RSK, nr. 1477, s. 33; Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-tevârih*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2429, II, vr. 148^{a-b}; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 10; a.e., TSMK, Revan Köşkü, nr. 1624/1, vr. 2^{a-b}; a.m.f., *Levâmiu'n-nûr fî zulûmâtı Atlas Minor*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2998, vr. 2^a, 423^b; *İcmâl-i Ahvâl-i Avrupa*, Arkeoloji Müzesi Ktp., Diyarbekirli Said Paşa, nr. 537; Şeh-rizâde Mehmed Said, *Nev-peydâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 19^a; Abdülhak Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 143-144; O. Şaik Gökyay, *Kâtib Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957, s. 54-57, 64, 73-74; V. L. Ménage, "Three Ottoman Treatises on Europe", *Iran and Islam: in Memory of the Late V. Minorsky*, Edinburg 1971, s. 422, 430, 432; Fikret Sarıcaoğlu, *Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sı ve Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1990), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, nr. YLT 44, s. 21-22, 99, 113.

FİKRET SARIÇAOĞLU

İHLİVNE

(bk. LİVNO).

İHRAM

(الإحرام)

Hac veya umre yapan kimseye normal durumlarda helâl olan bazı davranışların haram kılınması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "haram kılmak, kendini mahrum bırakmak, haram aylarına veya Harem bölgesine girmek" anlamlarına gelen *ihram* kelimesi, terim olarak hac veya umreye niyet eden kimsenin diğer zamanlarda yapması helâl olan bazı davranışları, hac ve umrenin rükünlerini veya bütün âdabını tamamlayınca kadar kendine haram kılmasını ifade eder. İftitah tekberi diye bilinen namaza başlama tekbirine fıkıh literatüründe "ihram tekberi" veya "tahrim" denmesi de bununla birlikte namaza aykırı söz ve davranışların namaz kılan kimseye yasaklanması sebebiyledir. Nitekim fıkıhta da ihram, "belirli yasak ve kısıtlamalara giriş" veya "hac ve umre yasaklarına giriş niyeti" şeklinde tarif edilir. İhrama giren kişiye *muhrım* denir. İhramla birlikte erkeklerin dikey elbise giymeleri yasak olduğundan Türkçe'de ihrama girmek tabiriyle, hac ve umre süresince giyilmek üzere hazırlanmış beyaz renkli dikişsiz dokumaya bürünmek anlaşılmış, bu kumaşlar da ihram veya *ihramlık* diye adlandırılmıştır.

Kutsal zaman ve kutsal mekân kavramı farklı şekillerde de olsa hemen hemen

bütün dinlerin ortak temasını oluşturur. Buna bağlı olarak da inanlar söz konusu zaman ve mekânlarda belirli mükellefiyetlere muhatap kılınır. Kur'an'da Kâbe'ye "el-beytül-harâm" ve onu çevreleyen mescide "el-mescidül-harâm" denilmiş (el-Mâide 5/2; el-İsrâ 17/1), bu mescidin içinde bulunan Mekke şehri de "harem" nitelendirilmesiyle dokunulmaz ve saygıya lâyık yer şeklinde tanıtılmıştır (el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67). Kökü Hz. İbrâhim'e kadar götürülen bir uygulama ile Mekke ve yakın çevresi Harem, onu çevreleyen ikinci bir bölge de "hil" adıyla iki kademeli bir korumaya alınmış, bu alanlar dışında kalan ve "âfâk" denilen bölgeye göre bazı özel hükümlere tâbi tutulmuştur. Gayri müslimlerin Mekke haremine girişinin yasaklanması, hac ve umre amacıyla dışarıdan Mekke haremine girmek isteyen müslümanların miktarlarını ihramsız geçmesinin yasak olması, hac ve umre dışı bir maksatla gelenler için de ihramın vâcip veya müstehap görülmesi, hac veya umreyi tamamlamadan ihramdan çıkılmaması ve ihrama girenlerin ihram süresince bazı kısıtlamalara tâbi olması bu özel hükümlerin başlıcalarıdır. Bu açıdan bakılacak olursa ihram hac ve umre ibadetinin bir parçasını, namaza nisbetle abdest gibi âdeti diğer menâsikin yapılabilmesinin ön şartını teşkil ettiği gibi anılan kutsal bölge ve zamana saygıyı, dünyevî hazırlardan uzak duruşu, Allah'a yakın olma şuurunun bütün mahlûkatla ilişkilere yansıtılmasını ve mahşerde ilâhî huzurda duruşu simgelediği için de dinî hayatta özel bir yere sahiptir. Öte yandan ihramlı kimseden toplumsal barış ve bütünlüğü bozucu, bencilliği uyandırıcı, geride bırakılan geçici haz ve menfaatleri hatırlatıcı her türlü söz ve davranıştan uzak durması istendiğinden bu yönüyle de ihram oruç ibadetini çağırıştırır. İhram esnasında günlük giyeceklerini bırakıp beyaz ve lekesiz ihram örtülerine bürünen müslümanlar her türlü gösteriş ve kibirden uzaklaşmayı, zinet ve servetle böbürlenmeyi, insanların kardeş ve eşit olduğunu yaşayarak öğrenir, ölümü ve ötesini yakından hissederek. İhramın rükünlerinden olan telbiye ile kulluk bilincini, niyetle de günahlardan uzak yeni bir hayata adım atma iradesini yenilemiş olur.

İhram, başlı başına bir ibadet olmayıp hac ve umrenin ifası sırasında korunması gereken bir durumu ve süreci ifade eder. Hac ibadetinin, Hz. İbrâhim'den Câhiliye dönemine kadar ana hatlarıyla korunan